

Sacide ÇOBANOĞLU

Dr., Akademisyen, yazar, Ankara, Türkiye (sacidecobanoglu01@gmail.com)
<https://orcid.org/0000-0002-5204-4270>

OZANLIK GELENEĞİNİN DÜŞÜNSEL BOYUTLARI BAĞLAMINDA FELSEFE VE HALKHAYATI, HALK FELSEFESİ, HALKBİLİMİ İLİŞKİSİ*

Öz: Felsefe; bilgi/bilgelik sevgisi filozof ise bilgeliği, bilgiyi seven, onu arayan/ona ulaşmak isteyen kişi demektir. Teorik felsefe alanında ele alınan farklı konulardaki düşünme faaliyetleri, halkbiliminde halk fikirlerinin bir araya gelmesiyle husule gelen halk felsefesi olarak vücut bulmaktadır. Bu felsefi etkinlik, düşünme yoluyla eylenmekte ve eylem sonucunda ulaşılan halk felsefesi; toplumun can bulduğu hayat damarlarını ifade etmektedir. Orta Asya ozan-baksı geleneğine dayanan ve 16. yüzyılda kahvehaneler etrafında yapılanan âşık tarzı şiir geleneği, Türk halk felsefesini nesilden nesile aktaran bir yapı, bir faaliyetler zinciri durumundadır. Halk felsefesinin oluşumunda bağlam görevi üstlenen unsur ise ozanların içinde doğdukları, zihniyet biçiminin meydana gelmesini sağlayan halkhayatıdır. Türk toplumunun halk bilgeleri olarak tanımladığımız ozanlar, bu kolektif oluşumu asırlardır muhafaza etmiş, saza/söze döktükleri halk felsefesini; dillendirdikleri destanlarla, halk hikâyeleriyle, türkülerle dile getirmişlerdir.

Bugüne kadar halkbilimi çalışmalarında felsefe konularının felsefenin ya da ilahiyatın alanının kapsamında olduğu şeklinde yanlış bir kanaat mevcuttur oysa felsefesi olmayan hiçbir oluşum sürdürülebilir olmadığı gibi felsefesi olmayan folklor ürünü/olayı da sürdürülemez. Bu bakımdan çalışmamızın konusunu halkbilimi ile felsefe arasındaki yakın ilişkinin incelenmesi oluşturmaktadır. Söz konusu yakın ilişkiyi ortaya koymak amacıyla ozanlık geleneği düşünsel boyutlarıyla ele alınacak ve bu bağlamda felsefe ile halkhayatı ve halk felsefesi unsurları âşık tarzı kültür geleneği çerçevesinde, halkbilimsel bakış açısıyla incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Ozanlık, Felsefe, Halk felsefesi, Halkhayatı, Halkbilimi

*Geliş Tarihi: 11 Ağustos 2024 – Kabul Tarihi: 3 Eylül 2024

Date of Arrival: 11 August 2024 – Date of Acceptance: 3 September 2024

Келген күні: 11 тамыз 2024 ж. – Қабылданған күні: 3 қыркүйек 2024 ж.

Поступило в редакцию: 11 августа 2024 г. – Принято в номер: 3 сентября 2024 г.

DOI: 10.59358/ayt.1531553

Sacide ÇOBANOĞLU

Dr., Academician, Author, Ankara, Turkey (sacidecobanoglu01@gmail.com)

<https://orcid.org/0000-0002-5204-4270>

THE RELATIONSHIP BETWEEN PHILOSOPHY AND FOLK LIFE, FOLK PHILOSOPHY, FOLKLOR IN THE CONTEXT OF THE INTELLECTUAL DIMENSIONS OF THE POETRY TRADITION

Abstract: Philosophy means the love of knowledge/wisdom, and a philosopher is a person who loves wisdom and knowledge, seeks it, and strives to attain it. In theoretical philosophy, thoughts on different subjects evolve into activities that eventually form folk philosophy, based on folk ideas within folklore. Folk philosophy, derived from philosophical activity through contemplation, represents the lifeblood of a society. The tradition of minstrel-style poetry, rooted in the Central Asian bard-baksı tradition and structured around coffeehouses in the 16th century, is a chain of activities that transmits Turkish folk philosophy from generation to generation. The element that provides the context for the formation of folk philosophy is the folk life into which the bards were born, which shapes their mentality. The bards, whom we define as the folk sages of Turkish society, have preserved this collective formation for centuries, expressing the folk philosophy they articulate through the epics they create in each recitation, the folk stories they recount, and the folk songs they sing.

There has been a misconception in folklore studies that philosophical issues fall solely within the realm of philosophy or theology; however, no formation can endure without philosophy, and no folklore product or event can persist without a philosophical foundation. In this respect, our study examines the close relationship between folklore and philosophy. To reveal this close relationship, the tradition of bards will be addressed with its intellectual dimensions, and in this context, elements of philosophy, folk life, and folk philosophy will be examined within the framework of the minstrel-style cultural tradition, from a folkloric perspective.

Keywords: Bards, Philosophy, Folk Philosophy, Folklife, Folklore

Giriş

5.0; Süper Akıllı Toplum Biçimi'nin yaşandığı yüz yılımızda bu toplum biçiminin getirisi olarak bilgi son derece hızla yayılmakta ve bu süratli yayılımın yanı sıra uç noktada bir tüketim toplumu örnekleme

gerçekleşmektedir. Konumuz bağlamında söz konusu tüketim çılgınlığının yaşandığı en bariz göstergelerden birine örnek olarak müzik alanında gerçekleşen devinimi vermek yanlış olmayacaktır. İnternet ortamında bir anda onlarca şarkı üretilmekte, onlarca şarkı dijital ortamlarda paylaşılmakta, hızla tüketilmekte ve birkaç gün sonra hemen hemen hiçbiri hatırlanmamakta; ne şarkılar ne de onları üretenler kalıcı olmaktadır. Böyle bir dönemde kökeni Orta Asya ozan-baksı geleneğine dayanan ve 16. yüzyılda kahvehaneler etrafında yapılanan âşık tarzı şiir geleneğinin (Çobanoğlu, 2006) bünyesinde üretilen şiirlerin günümüzün şarkıcıları, günümüzün grupları tarafından yeni müzik tarzlarına göre formatlanarak söylenilmesi ve her daim kalıcılığını koruması neyin göstergesi olabilir?

Hiç kuşkusuz bu sorunun cevabı halk felsefesi kavramında yatmaktadır. Ozan-baksı geleneğini ve onun uzantısı âşık tarzı şiir geleneğini bu denli kalıcı kılan, onun yeni bir form kazanarak internet ortamına yanı sıra türkü barlara, türkü cafelere taşınmasını sağlayan unsur hiç kuşkusuz Türk halk felsefesinin bu eserlere yansıtılan şekliyle yani mitlerle, masallarla, fabllarla, fıkralarla, atasözleriyle, deyimlerle, söz sanatlarıyla; ahlaki, sosyal, dinî geleneklerle yansıtılmış olmasıdır. Ozanlar, toplumu birleştiren ortak dilin halk felsefesi olduğu bilinciyle eserlerini vermiş ve bir ozan olarak “halkın nabzını tutmak” olarak tanımlayabileceğimiz “nabız tutma” eylemini gerçekleştirmeyi başarmışlardır. İşte müzik alanındaki bu devinim, bu başarının izleridir. Ozan-baksı geleneğinden âşık tarzı şiir geleneğine evrilen bu oluşumun felsefesini anlatabilmek için öncelikle halkbilimi; felsefe ve halk felsefesi ilişkisine açıklık getirmek gerekmektedir.

1. Halkbilimi; Felsefe ve Halk Felsefesi İlişkisi Bağlamında Felsefe Nedir?

Felsefe Yunanca bir kelime olup aslı *philosophiadır*. *Philia* sevgi ve *Sophia* bilgi/bilgelik anlamına gelen sözcüklerden türetilmiştir. Bu bağlamda felsefenin; *bilgi/bilgelik sevgisi* anlamına geldiğini, günlük hayatımızda sıklıkla kullandığımız filozof sözcüğününse *bilgeliği*, *bilgiyi seven*, *onu arayan/ona ulaşmak isteyen kişi* anlamına geldiğini söyleyebiliriz. Filozofları mutlak doğrulara ulaşmış, gerçekliği yakalamış bireyler olarak değil, aksine sürekli olarak bilgiyi arayan bireyler olarak tanımlamak gerekmektedir.

Antik Yunan’da filozoflar, öncelikle çözmeleri gereken sorunların insanlık, evren ve yaşam hakkındaki sorular olduğunu düşünmüşlerdir. Filozofların yaşadıkları dönemlerde bu sorulara cevap bulmak sanıldığı kadar kolay olmamakla birlikte filozoflar, bir önlem olarak bu soruları

çözümlemek için araştırma yaptıkları alanlarda ulaşabildikleri tüm bilgileri bir araya getirmiş ve ortak bir fikre ulaşmaya çalışmışlardır. Evrenin bilinmezliği onları engellememiş ve teorik sırlarla ölçüm yapılmaya uygun olan fiziksel dünya ikilemi arasında bir ayrım görmemişlerdir. Bu ayrımsız bakış açısıyla mantık, biyoloji, etik felsefesi yanı sıra güzellik kavramı, sanatın doğası ve politikayı da işin içine katarak tüm bu disiplinleri kullanmaya yöneltmişler, istisnasız olarak bütün disiplinleri söz konusu soruların çözümünde işe koşmuşlardır (Boone, 2019, s. 11).

Filozofların tüm disiplinleri işe koşarak ulaştıkları sonuçlar aslında tartışmasız olarak doğruluğu kabul edilmiş ya da kesinlik kazanmış diğer bir söyleyişle genel geçer olan sonuçlar değildir. Neden genelgeçer sonuçlara ulaşılmadığına bakıldığında bu durumun nedeninin yaşanılan dönemle ilintili olduğu görülmektedir çünkü yaşanılan dönemde günümüzde bilim ve teknoloji vasıtasıyla ulaştığımız birçok bilgiye henüz ulaşamamıştır. Filozofların o dönemde henüz vakıf olamadıkları, yoksun oldukları bilgiler sebebiyle sorularına genelgeçer cevaplar bulamadıklarını söylemek mümkündür fakat söylenemeyecek şey; filozofların kendi dönemlerinde, kısır kalmış düşünce antrenmanlarına imza attıklarıdır nitekim bu durumun kaynağının felsefenin tanımlanması, felsefenin yapısı ve felsefenin amacı ile örtüşüğünü göz ardı etmemek gerekmektedir. Yapısı itibarıyla felsefe disiplininin mutlak bir hedefe ulaşmak gibi bir çabası yoktur. Felsefenin en büyük amacı, gerçeğe, gerçek bilgiye ulaşmak yolunda yılmadan uğraşır, çalışır durumda olmaktır. Felsefe her zaman doğru bilgiyi elde etmeye arzu duyar. Bu sebeple yapısında şüphe duymak, kuşku duymak vardır. Bu anlamda felsefede bir problemi, bir durumu, bir oluşu ya da yapıyı sorgulamak amacıyla soru soruyor olmak, sorulan sorulara genelgeçer cevaplar bulmaktan çok daha önemlidir. Felsefe disiplininin asıl konuları; hayatın anlamını, amacını sorgulamak; bir yaratıcının olup/olmadığını, varlığını sorgulamak; insan ve insan bilincinin ne olduğu konusunu araştırmak; bilginin kaynağını ve gerçeğin ne olduğunu tanımlamak; zihin ile beden arasında bir ilişki olup/olmadığını incelemek; dünyanın ve evrenin nelerden ve hangi sebeple yaratıldığını bulmaya çalışmak; insanların nasıl mutlu bir hayat sürebileceklerini araştırmak gibi çok farklı konuları içermektedir. Bu noktada gerçekte örtük bir amacın var olduğu hissedilmektedir çünkü nihai amaç felsefenin açtığı yoldan ilerleyerek hayatın ne olduğunu sorgulamaktır. Felsefede bu sorgulamanın var olduğuna dair en bariz ispat Sokrates'in *Sorgulanmamış bir hayat yaşanmaya değer* sözüdür. Bu söz sorgulama düşüncesinin, isteğinin varlığını açıklar niteliktedir. Neticede felsefe insan doğasını merak etmiş ve asırlar boyunca bu yönlü sorulara cevap vermeye çalışmıştır. Günlük hayatta sıkça kullanılan

felsefe yapmak deyimini özünde, var oluş, yaşam, insan, evren; etik değerler, etik anlayış, erdemler ve hazlar üzerine düşünmek anlamını taşımaktadır. Bu olgulara dair sorular sormak gerçekte felsefe yapmak deyimini karşılar. Yine bir olgu, olay, oluş ya da bir problem, bir mevzu, bir konu üzerine düşünmek, ne olup bittiğini kavramaya çalışmak, olguyu aydınlatmak amacıyla sorular sormak ve bunları cevaplamaya çalışmak eylemlerinin tamamı felsefe alanının kapsamındadır. Bu noktada felsefenin genel tanımıyla öncelikle “filozofların yaptığı düşünme, fikir yürütme, çıkarım yapma eylemine verilen isim” olduğunu söyleyebilir; aktif bir eylem durumunda olan ve durağanlığı reddederek sürekli devingen bir yapı sergileyen felsefeyi “doğru ve tutarlı akıl yürütme yöntemi” olarak tanımlayabiliriz.

“Felsefe sadece dâhileri değil, aynı zamanda herkes tarafından dahi olabileceği düşünülen eksantrik düşünürleri de muhafaza eder. Bu aslında, gündelik işleriyle çok meşgul olmadıklarında ya da sadece yaşamın ve evrenin ne olduğunu merak etme fırsatına sahip olduklarında herkesin yaptığı bir şeydir. Biz insanlar, doğuştan soruşturmacı varlıklarız ve çevremizdeki dünyayı ve onun içindeki yerimizi merak etmeden duramayız. Ayrıca güçlü entelektüel yetenekle donatıldığımızdan sadece merak etmez, aynı zamanda akıl da yürütürüz. Biz farkına varmasak da aslında akıl yürüttüğümüz her anda felsefi düşünüyoruz demektir. Felsefe temel sorulara cevaplar bulmakla çok da ilgili değildir; daha çok bu cevapları bulmaya çalışma süreciyle ilgilidir. Beylik görüşleri ya da geleneksel hükümleri sorgulamadan kabullenmek yerine akıl yürütmeyi kullanır” (Buckingham vd., 2017, s. 12).

2. “Yerlilik”, “Akıl Düşünme Ortamları”, “Zihniyet” Kavramları Bağlamında “Filozoflar” ve “Ozanlar” ile Halk Felsefesi İlişkisi

Sanıldığığının aksine filozoflar toplumdan kopuk olarak yaşamazlar. Tarihin her döneminde filozoflar insanlarla iç içe yaşayan, halktan biri olarak gözlem yapan ve gözlemlerinden yola çıkarak düşünce üreten bireyler olmuşlardır. Bu duruma verilecek örneklerin başında *Kıbrıslı Zenon* ve Helenistik dönemde en popüler felsefelerden biri olan *Stoaçılık* gelmektedir. Filozofların kurdukları okullar onların ekollerini temsil etmektedir. *Stoa Okulu* adı verilen okul da Kıbrıslı Zenon’un kurduğu okuldur ve onun ekolünü temsil etmektedir. Bu okullar günümüzde örgün eğitimden bildiğimiz “belli bir yerleşkeye konuşlandırılmış okul” şekillerinden farklı olup herhangi bir kurulu yerleşkeye sahip değildirler. Zenon ders vereceği zaman Atina’nın oldukça kalabalık olan, insanlarla dolup taşan pazaryerine gitmekte ve derslerini günümüzde *satış standı* olarak bildiğimiz o dönemde

adına *stoa poikile* (*boyalı sundurma*) denilen bir standa/sundurmaya çıkararak vermektedir. Bu sebeple Zenon'un öğrencilerine önce *Zenoncular* ardından da *Stoacılar* adı verilmiştir. Filozofların kalabalıkta, insanlarla iç içe olduklarını gösterir bir başka örnek *Epikurostur*. Filozof kendine bir bahçe yapmıştır ve bahçesinde öğrencilerine ders vermektedir. Zamanla bahçeye *Epikuros'un Bahçesi* adı verilmiştir. Erken dönem filozoflarının ortak noktası evrenle ilgili sorularla ilgilenmeleridir. Fakat filozofların bu sorulara verdikleri cevaplar o güne kadar geleneklerin, âdetlerin, görenek ve örflerin verdiği cevaplardan farklı olmuştur. Filozoflar kanıksanmış cevaplarla yetinmemişler ve sorulara mantığı ön planda tutan cevaplar bulmaya gayret etmişlerdir. Düşünürken, araştırırken toplumdan kopmamışlar, tek başlarına, uzak bir köşede yaşamayı tercih etmemişlerdir. Onlar da bizler gibi birer insandır. Filozoflara bakarken bu gerçeği unutmamak gerekmektedir. Filozofların dışında kalan insanlar nasıl ki birbirlerine düşüncelerini, duygularını anlatıyor, onları paylaşıyorsa filozoflar da birbirleriyle düşüncelerini, duygularını paylaşmışlardır. Ürettikleri fikirlerini birbirleriyle tartışmışlardır. Filozof olmayanlardan farklı olarak gösterdikleri davranış şekli ise; düşüncelerini sadece tartışma boyutunda bırakmamak, onları eyleme dökmek, fikirlerinin daha çok kişi tarafından öğrenilmesini, daha çok tartışılmasını sağlamak amacıyla okullar kurmak olmuştur. Yetiştirdikleri öğrencilerin kendilerinden daha ileriye gitmesini hedeflemişlerdir. Bu amaç doğrultusunda öğrencilerinin onların fikirlerini eleştirmelerini istemişler hatta bu eleştiriyi yapmaları için öğrencilerini teşvik etmişlerdir. Çünkü filozoflar fikirlerin ancak bu yolla gelişeceğinden ve yeni fikirlerin ancak bu yolla ortaya çıkacağından emindirler (Çobanoğlu, 2021a, s. 41).

Filozofların bir soruya farklı cevaplar vermeleri, onların ait oldukları toplumun temsilcisi olmalarıyla bağlantılıdır. Yetiştikleri çevrenin, aldıkları eğitimin, ait oldukları toplumun yapısının, filozofların düşüncelerinin oluşumundaki kaçınılmaz etkisi, onların hayat felsefesini, olaylara bakış açısını ister istemez etkilemiştir yani filozoflar da yaşadıkları toplumun halk felsefesi çerçevesinde düşünce üretmektedirler. Bu durum *yerlilik* (Taşdelen, 2011, s. 30) kavramı ile açıklanabilir. *Zihniyet Farklılıkları ve Kültür* başlıklı makalede bir kültür sınıflaması yapılmakta ve *üniversel kültür* ile *milli kültür*den söz edilmektedir. *Üniversel kültür* bilim, teknik, felsefe ve dinden; *milli kültür* ise dil, gelenek ve göreneklerden oluşur (Öner, 1995, s. 53-54, akt. Taşdelen). Bu ayırmadan hareketle *yerlilik*in ortak kültüre değil, özgü kültüre; *üniversel kültür*e değil, *milli kültür*e ait olduğunu söyleyebilir ve *zihniyet biçimini* “akıl düşünme ortamı” olarak tanımlayabiliriz (Öner, 2006, s. 199, akt. Taşdelen).

Söz konusu tasnifle dil, gelenek ve göreneklerden oluşan *milli kültür*dür. Bütün filozoflar “aklın düşünme ortamları”nı diğer bir söyleyişle sahip oldukları “zihniyet biçimi”ni, kendi toplumlarının halk felsefesi çerçevesinde oluştururlar. Filozoflar bizzat kendileri düşünce üretmektedirler buna karşın gerek ozan/baksı geleneğinin temsilcisi ozanlar gerekse ozan/baksı geleneğinin devamı olan âşık tarzı şiir geleneğinin temsilcisi âşıklar ise ait oldukları toplumun mevcutta var olan düşüncelerini yani halk felsefesini, verdikleri ürünlerle dillendirirler. Böylece halk felsefesinin nesiller arası devamlılığını sağlarlar. Bu sebeple geleneğin temsilcisi olan ozanları; halk kültürünün, halk felsefesinin, kolektif şuuraltı anonim bilgisinin gelenek taşıyıcısı olmaları sebebiyle *halk bilgisi* olarak tanımlamaktayız.

3. “Yap-takçılık”, “Halk fikirleri” ve “Halk Felsefesi” Bağlamında Halkbilimsel Metaetik Kuram

Teorik felsefe; bireyin yaşadığı dünyayı ve içinde bulunduğu evreni algılamak yolunda felsefi düşünceler üretmesi olarak tanımlanabilir. Bu düşünceler felsefi boyutuyla sadece düşüncede kalmak suretiyle teorik felsefenin kapsamındadır. Bu düşüncelerin günlük hayatta, gündelik bilgiye dönüşerek uygulamaya konulması, bir nevi yaşam pratiği haline getirilmesi söz konusu olduğunda artık düşüncenin eyleme dökülmüş ve gelenekleşmiş hali teorik felsefe kapsamında değil, halkbilim kapsamındadır. Halk felsefesi (dünya görüşü); felsefi düşünce yöntemiyle ulaşılan yerleşik bilginin, gündelik yaşamda kullanılabilir hale gelmesidir. Yaşayan, devingen hale geçmesi, işlevsel olarak bir anlam ifade etmesidir. Halk felsefesi tek başına bireyin yanı sıra bireyin ait olduğu toplumun hayata karşı duruşunu, bakış açısını belirler. Halk felsefesi tek tek halk fikirlerinin bir araya gelmesiyle husule gelir. Bunları legolara benzetebiliriz. Bir araya gelir ve bir görsel sunarak bir anlama, bir olguya işaret ederler, açıklık getirir, şeklini belirler, somutlaştırır ve kullanıma açarlar.

Bu noktada toplumların maruz kaldıkları fizikî ve sosyal şartlar ile sosyal genler bu oluşumda etkin role sahiptir. Toplumların yaşadıkları coğrafya, bağlı buldukları alanın yaşam şartları, o toplumun *fizikî şartları*dır. Toplumların yönetim biçimleri, geçim/gelir kaynakları, göçebe, göçerevli ya da yerleşik yaşam şekilleri *sosyal şartlar*dır. Toplumun dili, dini ve kültürü de *sosyal geni* ifade eder. Günümüzde varlığını devam ettiren bütün toplumlar, kendilerini ifade ederken bu özelliklerini ön plana çıkarırlar (Günay, 2009, s. 1-28).

Toplumlar fizikî şartları, sosyal şartları ve sosyal genleriyle husule getirdikleri toplumsal kodlarıyla yaşamlarına devam ederken kendilerine bu yaşamın gereklerini karşılayan bir yaşam felsefesi belirler ve bu doğrultuda dünya görüşü elde ederler. Bu felsefe onların karşılaştıkları güçlüklerle baş etme yöntemlerini, karar verme mekanizmalarını, hayatlarını kolaylaştıracak bilgileri, hayatlarına anlam katmalarını, hedeflerini belirlemelerini sağlayan *hap bilgiler* kavramıyla ifade ettiğimiz bilgilerdir. İşte legolara benzettiğimiz bu hap bilgilerin toplamı halk felsefesini ifade eder (Çobanoğlu, 2018: 30-33).

Özkul Çobanoğlu, *Alan Dundes*'ten (1972, s. 95) yaptığı aktarmada konuyla ilgili olarak; geleneksel *halk felsefesinin* (*dünya görüşü*) temelinde *halk fikirlerinin* (*folk ideas*) bulunduğunu diğer bir söyleyişle halk düşüncesi veya felsefesinin yahut anonim dünya görüşünün yapı biriminin halk fikirleri olduğunu ifade etmekte ve halk fikirlerinin (*folk ideas*); bir toplumun, yeryüzündeki insan hayatına dair geleneksel kabullerini ve varsayımlarını oluşturmakta olduğunu dile getirmektedir (Çobanoğlu, 2000, 12-14).

Dünya görüşü; halkbilimsel bakış açısıyla felsefi düşüncenin, güncel bilgi haline getirilmesi, yaşam pratiğine dönüştürülmesiyle ortaya çıkmaktadır. Bu konuda Alan Dundes; *çekirdek birimlerin* (*halk fikirleri/folk ideas*) motif mahiyetinde olduklarını ve bir araya gelerek halk felsefesini oluşturduklarını söylemektedir. Böylece ortaya çıkan geleneksel düşünce doğrultusunda, büyük metinler, söylemler ve eylemlerin alt yapısı oluşmaktadır. Claude Lévi-Strauss *Yaban Düşünce* (1994)'de bu kalıplaşmış, hazır fikirleri *yap-takçılık* olarak isimlendirmekte ve hazır halk fikirlerinin bir araya gelerek halk felsefesini oluşturduklarını söylemektedir. Gerek Dundes'in "motif mahiyetindeki halk fikirleri" tanımlaması gerekse Lévi-Strauss'un "kalıplaşmış hazır fikirler olarak yap-takçılık adlandırması"; halkın sözlü kültürle aktardığı kalıplaşmaların, günlük hayatın oluşumunu nasıl yönlendirdiğini hem düşüncenin üretim safhasında hem de düşüncenin davranışa/eyleme dönüşme safhasında nasıl kullanıldığını açıklamaktadır (Çobanoğlu, 2018, 30-33).

Yap-takçılık kavramı hem gerçek hem de mecaz anlamı barındırmaktadır. Gerçek anlamıyla yapacağımız şu örnekleme kavramı açıklayacaktır. Diyelim ki el arabasının bulunmadığı bir ortamdayız. Eski bir fiskos masası gözümüze ilişti ve hemen bu masanın üzerindeki yuvarlak kısmı kesip aldık ardından bir şeftali kasası bulup kestiğimiz bu yuvarlağın üzerine yerleştirdik, alt tarafına bir bisiklet tekerleği koyup eski koltukların kolçaklarından oluşan iki tutacı da kasanın kenarlarına çaktık böylece hareket eden bir düzenek elde ettik. Bu üretilen maddi kültür unsuru, bir tür

taşıma aracı durumundadır. El arabasının yerini tutmakta ve gerçek anlamda yap-takçılık örneği teşkil etmektedir. Mecazi anlamda yap-takçılık'a örnek olarak atasözlerini verebiliriz. Atasözleri yazılı ve sözlü kültürde nasihat kaynağı olmak, meşrulaştırıcı özellik taşımak bakımından kimi zaman günlük konuşmalarda kimi zaman da farklı sözlü kültür ürünleri içinde örneğin hikâyede, masalda, manide, türküde vs. kullanılmaktadır. Bu durum yap-takçılığın mecazi kullanımına örnektir. Halk fikirlerini harca benzetmek ve toplumun yapılaşmasında kullanıldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bir toplumda bireylerin ortak geçmişlerinde yaşadıkları ve onların kolektif şuuraltlarında kayda alınmış olan önemli olgu/olaylar, bunlarla ilgili düşünceler, düşünceler sonucunda ulaşılan değerler/erdemler, bu değerler/erdemlere bağlı olarak üretilen fikirlerin tamamı halk fikirleridir. Halk fikirleri bir araya gelerek kuşaktan kuşağa aktarılan, toplumun varlığını, dirliğini, birliğini ve devamlılığını sağlayan halk felsefesini oluşturmaktadır. Halk fikirleri ve halk felsefesine bir örnek vermek gerekirse; Orta Asya'da hayvancılık yaparak geçimlerini sağlayan Türklerin hayvancılık konusunda eğitilmiş tecrübeleri ve yerleşik kanaatleri vardır. Örneğin hayvanın nasıl beslenip büyütüleceği konusunda belli bilgilere sahiptirler, hayvanın insan yaşamındaki önemi ve yeri konusunda belli görüşlere sahiptirler, işte bu bilgiler ve görüşler Türklerin hayvancılık konusundaki halk fikirlerini ifade ederler. Bu bilgiler ve görüşler birleşerek "Türklerin hayvancılık anlayışı" dolayısıyla "Türklerde çobanlığa bakış" konusundaki bilgilere, görüşlere evrilirler. Bu fikirler kaynaklı yaşam algısı çerçevesinde ortaya çıkan görüş ve eylemler de hayvancılığın halk felsefesini (dünya görüşü) oluşturur (Çobanoğlu, 2021a, 44).

Etik anlayış da halk felsefesini oluşturan çok önemli unsurlardan biridir. Bir toplumda, halk felsefesinin oluşumlarında bağlam görevi üstlendiği sosyal normlardan bağımsız olarak bir etik anlayışın ortaya çıkması mümkün değildir. Halk fikirleri ve halk felsefesi; sosyal normların bağlamını, sosyal normlar da toplumsal etik anlayışın bağlamını oluşturmaktadır. Bu düşüncemizi *ahlaksal yaşam, sosyal normlar üzerine temellendirilebilir* önermesi ile tanımlayarak felsefe, etik, metaetik ve halkbilimi alanlarını sentezleyen yeni bir kuram olarak ortaya koyduğumuz *Halkbilimsel Metaetik Kuram* ile somutlaştırıp; folklor ürünlerinde halk felsefesini çalışmayı mümkün kılan kuramın inceleme yöntemi *Halkbilimsel Temellendirme Metaetikselsel Çözümleme Yöntemi*yle aktif bir şekilde kullanılabilir hale getirmiş bulunmaktayız. (Konuyla ilgili çalışmalar için bkz.)¹

¹ Çobanoğlu, S. (2021a, b; 2022a; 2022b; 2023a; 2023b; 2023c; 2023d, 2024).

4. “Ziya Gökalp’in Halk Felsefesi”, “Hilmi Ziya Ülken’in Türk Tefekkür Geleneği” Bağlamında Türk Halk Felsefesi

Düşünme yoluyla yapılan felsefi etkinlik sonucunda ulaşılan halk felsefesi, bir toplumun can bulduğu hayat damarlarını ifade etmektedir. Büyük mütefekkirimiz Ziya Gökalp, günümüzden çok uzun zaman önce *Türkçülüğün Esaslarında*, Türk halk felsefesine dikkati çekmiştir. Gökalp felsefeyi; *yüksek felsefe* ve *halk felsefesi* olarak ikiye ayırmakta hayatı, dünyayı ve evrenin anlamını sorgulayan derin düşünce biçimini *soyut düşünce* olarak nitelendirmekte ve soyut düşünce ile yapılan felsefeyi *yüksek felsefe* olarak tanımlamaktadır. Gündelik bilgiye yönelik olan *mit*, *masal*, *efsane*, *destan*, *halk hikâyesi*, *atasözü*, *bilmece*, *gelenek* gibi folklor ürünleriyle ortaya konan düşünce yapısını ise *halk felsefesi* olarak tanımlamaktadır. Türk toplumunda halk felsefesinin ön planda olduğunu söyleyen mütefekkirimiz, bunun sebebini toplumumuzun tarihi boyunca savaşmak zorunda kalmasına ve ekonomik olarak belli bir refah seviyesine yükselememiş olmasına bağlamaktadır. Gökalp; ilmin objektif ve müspet olması vesilesiyle evrensel olduğunu bu sebeple ilimde Türkçülük olmayacağını fakat felsefenin objektif ve sübjektif olmak üzere iki cephesi bulunduğunu ifade etmekte ve her milletin kendine göre bir felsefesi olduğuna vurgu yaparak bundan dolayı ahlakta, bediiyatta, iktisatta olduğu gibi felsefede de Türkçülük olabileceğini dile getirmektedir. Halk felsefesi nokta-i nazarından Türklerin büyük bir birikime sahip olduklarını ve felsefi Türkçülüğün; *Türk halkındaki milli felsefeyi arayıp meydana çıkarmak* olduğunu özellikle vurgulamaktadır. Türk gençliğine çağrı yapmakta ve onlara Türk halk felsefesini ortaya koymalarının asli görevleri olduğunu söylemektedir (Gökalp, 2007, s. 290-291).

Hilmi Ziya Ülken ise bir Türk tefekkür geleneğinin varlığından söz etmekte ve felsefenin evrensel bir olgu, tefekkürün ise ulusal bir olgu olduğunu dile getirmektedir. Tefekkürü uygarlığın bilinci olarak nitelendiren Ülken, üç tefekkür biçiminden bahsetmektedir: *Kolektif tefekkür*, *Şahsi tefekkür* ve *Teknik tefekkür*. Bu noktada Gökalp’in *halk felsefesi* olarak isimlendirdiği, gündelik bilgiye yönelik olan *mit*, *masal*, *efsane*, *destan*, *halk hikâyesi*, *atasözü*, *bilmece*, *gelenek* gibi folklor ürünleriyle ortaya konan tefekkür biçimine, Ülken *kolektif tefekkür* adını vermektedir. Bu anlamda *kolektif tefekkür*; bütün bir millet tarafından meydana getirilmiş olan kimsenin şahsi yaratması durumunda olmayan felsefedir. Bu tefekkür biçimi; kosmogoniler, mitolojiler ve hikmettir. *Şahsi tefekkür*; toplumun değil, bireyin düşünce üretimleridir. Bu tefekkür biçimi; felsefe, mysticisme (tasavvuf, sırrılık) ve edebiyattır. *Teknik tefekkürde ise*; bilim, ekonomi ve yönetimdir. Ülken Türk tefekkür tarihini; *Payen (pagan) Türk tefekkürü*,

İslami Türk tefekkürü ve Modern Türk tefekkürü olmak üzere üç kısma ayırmaktadır (1982, s. 23-76). Ülken'in tasnifinde yer alan *kosmogoniler, mitolojiler, hikmetler (etik ve ahlak), mistizim (tasavvuf, sırrilik), edebiyat, bilim, ekonomi, yönetim* ve Gökalp'in tasnifinde yer alan *mit, masal, efsane, destan, halk hikâyesi, atasözü, bilmece, gelenek* unsurları *halk felsefesini* oluşturmaktadır.

Türk halk felsefesini şu şekilde tanımlamaktayız:

Türk halk felsefesi; Türk kültüründe, kültürün üretilmeye başlandığı uzak geçmişten itibaren kolektif olarak ortaya konan folklor ürünleri, bireysel olarak ortaya konan edebi ürünler; toplumun doğaya karşı yaşama savaşı vererek kendini inşâ ederken tecrübe ettiği, halk bilgisi çatısı altında çeşitlenen halk hekimliği, halk ekonomisi, halk mimarisi, halk takvimi, halk matematiği, halk mutfağı alanlarında; mitolojik arka plana, tarihi alt yapıya, yaşanan coğrafyaya bağlı olarak üretilmiş ve etik anlayış çerçevesinde halk fikirleriyle yapılandırılmış dünya görüşüdür (Çobanoğlu, 2024: 13).

Felsefesi olmayan bir oluşum sürdürülebilir değildir, devam ettirilemez tıpkı felsefesi anlaşılmayan dinin hurafeye dönüşmesi gibi felsefesi anlaşılmayan ya da felsefesindeki farklılaşma tespit edilemeyen folklor ürünü/olayı da sürdürülemez, yok olur. Bu bakımdan halkbilimi ile felsefe ve dolayısıyla halk felsefesi arasında yakın bir ilişki vardır. Bu yakın ilişkiden nasibini alan halk felsefesinin varlığı hem bireyin hem de onun ait olduğu toplumun hayata karşı duruşunu, bakış açısını ortaya koyar.

5. Ozanlık Geleneği ve Halkhayatı, Halk Felsefesi

Bireyin hayatına bir anlam vermesi, kendini kronolojik olarak yaşadığı tarihsel dönemde konumlandırabilmesi ve değerlendirebilmesi, yaşadığı toplumun farkındalık düzeyiyle yakından ilişkili olduğu hatta doğru orantılı olduğu söylenebilir. İnsan, eğer ait olduğu toplum içinde hayatı paylaştığı diğer insanların varlığının bilincindeyse, eylenen eylemlerin hangi sebeple, hangi amaçla yapıldığını anlayabiliyor ve yorumlayabiliyorsa kendi konumunu tayin edebilir ve bu bilinçle yaşantısına bir yön verebilir. İnsanın, toplumsal yaşamda diğer insanlarla birlikte olmasının bir getirisi olarak onlar tarafından sevilme, beğenilme, takdir görmek isteği/ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyacın/isteklerin giderilmesi yolunda çaba sarf etmeye başlayan insan, eşgüdümlü olarak soyut düşünceyi yakalamayı başarmıştır. Kendi var oluşuna, içinde bulunduğu evrene, yaşadığı dünyaya, ait olduğu topluma anlam yükleme çabasıyla doğuştan getirdiği yaratıcılık özelliğini işe koşmuş ve anlatılar yaratmaya başlamıştır. Bu anlatılar zamana, mekâna, yaşam biçimine göre farklılık arz ederek anlatım türlerini ortaya

çıkarmışlardır. Bu çeşitlemeler sayesinde insan, hayata eklediklerinin, ki bu eklemenin adına *kültür* diyoruz, yanı sıra tecrübelerini gelecek nesillere aktarmayı başarmış, günümüze kadar her çağda çitayı biraz daha yükselterek yaşam serüvenini devam ettirmiştir. Bu anlamda ozan-baksı ve âşık tarzı kültür geleneklerinin ve onun mensubu olan ozanların-âşıkların bu kategori içinde gerek gelenek taşıyıcılığı gerekse yaratıcılık yönleriyle bir “halk bilgisi” olarak hem yaşadıkları topluma göre şekillendikleri hem de bizzat kendilerinin yaşadıkları toplumun şekillenmesine büyük katkı sağladıkları tartışmasız bir gerçektir.

Halkbiliminin araştırma konuları içinde *geleneklerin* yanı sıra *sözlü anlatım türleri* de yer almaktadır. Her iki halkbilimsel olgu da etik anlayışın oluşumunda ve aktarımında bağlam görevi üstlenir. Bilindiği gibi sözlü kültür ürünlerini *Söylemelik türler: türküler, ağıtlar, ninniler, maniler; Anlatmalık türler: mitler, epik destanlar, efsaneler, masal, halk hikâyesi, fıkralar; Seyirlik türler: köy seyirlik oyunları, Karagöz, meddah, kukla, orta oyunu ve Konuşmalık türler: bilmeceler, alkış kargışlar, tekerlemeler* şeklinde sınıflandırılmaktadır. Sözlü anlatım türleri; insanların toplu yaşama geçerek sosyal paylaşımına başlamasıyla birlikte bir dizi ritüel eşliğinde gerçekleştirilerek etik kurallarının ortaya çıkmasında bağlam görevi üstlenmişler yanı sıra bireyin toplumsal yaşantı içinde, ne yapması gerektiğini konusunda yol gösterir niteliğe sahip davranış kalıpları geliştirmesine yardımcı olmuşlardır.

Kültür alanında çeşitli dil basamakları bulunmaktadır. Birinci dil basamağını sözlü gelenek (atasözü, türkü, fıkra, masal, efsane, halk hikâyesi, destan, ağıt, vb.) basamağı oluşturur. Ardından gelen basamaklar; din basamağı, şiir basamağı, sanat basamağı, bilim basamağı ve felsefe basamağı’dır. Bu sınıflamaya göre sözlü gelenek ve felsefe, kültür alanının iki ucunda yer alır, daha uygun bir metaforla söylersek piramidin temelini sözlü gelenek oluşturur, uç noktasını da felsefe oluşturur. Onlar, aralarındaki pek çok farklılığa karşın birbirini dışlayan iki karşıt kutup değil, istenildiğinde aralarında verimli bir ilişki kurulabilecek olan aynı kültürel bütünlüğün unsurlarıdır. Her felsefe kültürünün altında, bu kültürü içten içe besleyen, geliştiren güçlü bir sözlü gelenek vardır. Sözlü gelenek zihinsel yapının, dünyayı algılama şemalarının oluştuğu ilk aşamaya karşılık gelir. Onda etik değerler hakkında, varlık ve yokluk hakkında; insan zihninin kapasitesi hakkında, insanın kendisi hakkında; dil ve gerçeklik hakkında, geçmiş ve gelecek hakkında bir fikir vardır. Sözlü gelenek; halk kültürünün, pratik dünyanın bir ürünü olarak temelde yer alan bir kültürdür. Felsefe kendisini bilimle, dinle, sanatla, edebiyatla, şiirle, tarihle, siyasetle, iktisatla

ve kültürün diğer kollarıyla besleyen bir yapıdadır. Aynı şekilde sözlü gelenekte de felsefe için bir imkân vardır (Taşdelen, 2013, s. 1285).

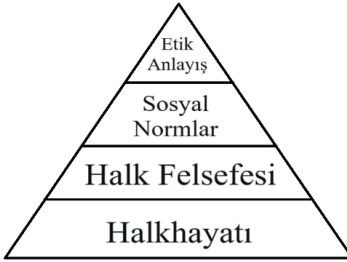
Daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi teorik felsefede, farklı konular üzerine yapılan düşünceler, halkbiliminde halk fikirlerinden yola çıkılarak ulaşılan halk felsefesini (dünya görüşü) ifade etmektedir. Bu toplumun can damarı benzetmesiyle ifadelendirdiğimiz ana hayat damarı olan halk felsefesi, filozofların içine doğdukları, düşüncelerini oluşturdukları *aklın düşünme ortamı* yani *zihniyet biçimi*yle özdeşdir. Türk toplumunda ozanların içinde doğdukları, onunla yaşadıkları halk felsefesi, nesilden nesile aktarılan bir yapı, bir faaliyetler zinciri durumundadır. Halk felsefesinin oluşumunda bağlam görevi üstlenen unsur ise *halkhayatı*dır. Ozan/baksı geleneği-âşık tarzı kültür geleneğinde, ozanlarının içinde doğdukları, onunla yaşadıkları, zihniyet biçimlerinin yani halk felsefesinin meydana gelmesini, oluşmasını sağlayan ortam *halkhayatı*dır. Birbirlerinin oluşumlarında bağlam görevi üstlenen bu yapılar bir araya gelmekte ve her biri bu büyük zincirin bir halkasını oluşturmaktadır.

Âşık tarzı kültür geleneği; uzun zaman halk felsefesinin nesiller arasında aktarımını sağlamış, çok geniş bir etki alanına sahip olduğunu söyleyebileceğimiz bir gelenektir. Âşıklar, yetiştikleri toplumun halk fikirlerinden, halk felsefesinden beslenirler. Onların öğretilerinde, alt yapılarında, *aklın düşünme ortamı* ya da *zihniyet biçimi* olarak adlandırılan bütün bu kolektif oluşumun izleri canlı bir şekilde mevcuttur ve muhafaza edilir. Âşıklar sanatçı kimliğine sahiptir, yaratıcı kişiliklerdir; ait oldukları toplumun halk fikirleriyle oluşturdukları çekirdek yapıları, sazla/sözle söylemeye yönelik olarak her dillendirişlerinde destanlarla, halk hikâyeleriyle, türkülerle dile getirirler. Bu farklı yönleriyle muhafaza ettikleri kültür ürünlerini halk felsefeleri bağlamında içselleştirir ve kendi duygu/düşün dünyasından kattıklarıyla oluşturdukları yepyeni yapıyı paylaşımına sunarlar.

Halkhayatı; Halkbilimi sahasında 20. yüzyılın ilk yarısından itibaren yeni teorik yapılanmalar yaşanmıştır. Bu yapılanmaların neticelerinden biri de *Uygulamalı Halkbilimi (applied folklore)* olarak adlandırılan bir alt disiplinin veya branşın ortaya çıkmasıdır. Uygulamalı halkbilimi Kuzey Amerika'da 1970'lerde bir alt disiplin sistematiğine erişmiştir fakat bundan önce İskandinav ülkeleri, Almanya ve diğer Avrupa ülkelerinde *halkhayatı (folklife)* kavramı gelişmeye ve *halkhayatı (folklife)* yaklaşımı yapılanmaya başlamıştır. Almanca *volksleben*, İsveççe *folkliv* ve İngilizce *folklife* terimleri ile ifade edilen *halkhayatı* kavramı kapsamındaki çalışmalar, 1950'lerden sonra *halkhayatı* anlayışının yaygın olarak kabul görmeye başlamasında

etkili olmuştur. Bu anlayış beraberinde 20. yüzyılın *kitlesel kültür (mass-produced)* ve mekanize olarak üretilen *popüler kültür unsurları (popular culture)* dışında kalan geleneksel kültür unsurlarını halk kültürü (folk culture) bütünlüğü içinde ele almayı getirmiş, böylece ister sanayi öncesi ister sanayi sonrası olsun geleneksel kültür unsurları topyekün incelenmeye başlanmıştır. Bu düşünceler doğrultusunda önce halk kültürü kavramı kapsamında *halkhayatı* çalışmaları ardından uygulamalı halkbilimi çalışmalarıyla bütüncüllüğe ulaşılmış ve hem teori olarak hem de pratik olarak birbirini tamamlayan çalışmalar ortaya çıkmaya başlamıştır (Çobanoğlu, 2015: 364-365).

Çobanoğlu'nun “kültür çalışmalarında *kitlesel kültür (mass-produced)* ve mekanize olarak üretilen *popüler kültür unsurları (popular culture)* dışında kalan geleneksel kültür unsurlarını *halk kültürü (folk culture)* bütünlüğü içinde ele alarak çalışılan alan” olarak tanımladığı *halkhayatı*; âşık tarzı kültür geleneğinin ozanlarının içinde doğdukları, onunla yaşadıkları, halk felsefesine, zihniyet biçimine bağlam oluşturan yapıdır. Bu birbirinin üzerine yapılan zincirleme reaksiyonu şu şekilde gösterebiliriz.

Şekil 1.

Halk felsefesinin oluşumunda bağlam görevi üstlenen halkhayatı, zaman kaybetmeden çalışılmaya başlanması gereken bir alan durumundadır nitekim halkhayatı çalışmalarının yapılması, halk felsefesinin kaynaklarını, temellerini ortaya koymak bakımından büyük önem taşımaktadır.

Bulgular

Ozanlık Geleneğinin Düşünsel Boyutları Bağlamında Felsefe, Halkhayatı, Halk Felsefesi ve Halkbilimi İlişkisi başlıklı çalışmada söz konusu ilişkiyi ortaya koymak amacıyla yaptığımız araştırma beş başlık altında sunulmuştur. Bunlar; Halkbilimi; Felsefe ve Halk Felsefesi İlişkisi Bağlamında Felsefe Nedir?; “Yerlilik”, “Aklın Düşünme Ortamları”, “Zihniyet” Kavramları Bağlamında “Filozoflar” ve “Ozanlar” ile Halk

Felsefesi İlişkisi; “Yap-takçılık”, “Halk fikirleri” ve “Halk Felsefesi” Bağlamında Halkbilimsel Metaetik Kuram; “Ziya Gökalp’in Halk Felsefesi”, “Hilmi Ziya Ülken’in Türk Tefekkür Geleneği” Bağlamında Türk Halk Felsefesi; Ozanlık Geleneği ve Halkhayatı, Halk Felsefesi adlı başlıklardır.

Buna göre birinci başlığımız: Halkbilimi; Felsefe ve Halk Felsefesi İlişkisi Bağlamında Felsefe Nedir? başlığı altında;

Felsefe; *bilgi/bilgelik sevgisi*; filozof ise *bilgeliği, bilgiyi seven, onu arayan/ona ulaşmak isteyen kişi* anlamını taşımaktadır. Bu bağlamda yaptığımız araştırma çerçevesinde filozofların ürettikleri düşüncelerin sonucunda genelgeçer sonuçlara varamamış oldukları, bunun nedeninin de filozofların yaşadıkları dönem itibariyle henüz çoğu bilgiye ulaşamamaları olduğu bulgulanmıştır. Bu noktada söylenilemeyecek olanın filozofların düşüncelerinin, günümüze göre kısır kalmış, basit düşünce antrenmanları olduğu, bu duruma kaynaklık eden nedenlerden belki de en önemlisinin felsefenin yapısı, tanımı ve amacıyla ilgili olduğu tespit edilmiştir.

Felsefenin herhangi bir hedefe ulaşma çabasında olmaması ve amacının bilgiye ulaşmak için daima çalışır vaziyette olması, bilgiyi elde etme arzusunu devamlı olarak taşıması, kuşkucu ve şüphecî bir yaklaşıma sahip olması sebebiyle felsefenin asıl konularını oluşturan; hayatın, insanın, evrenin, tanrının, bilginin anlamını sorgulamak konularının aslında örtük amaç durumunda olduğu, asıl, nihai amacinsa felsefe aracılığıyla hayatı sorgulamak olduğunu söylemenin mümkün olacağı kanaatine varılmıştır. İnsanın bir mevzu, bir problem, bir olgu üzerine sorular sormasının, çıkarım yapmasının felsefenin kapsamı içinde olduğu bulgulanmış ve felsefenin *felsefe, doğru ve tutarlı bir akıl yürütme yöntemidir* şeklindeki genel tanımına yer verilmiştir.

İkinci başlığımız: “Yerlilik”, “Akıl Düşünme Ortamları”, “Zihniyet” Kavramları Bağlamında “Filozoflar” ve “Ozanlar” ile Halk Felsefesi İlişkisi başlığı altında;

Filozofların insanlardan kopuk tek başlarına bir hayat sürmedikleri, arkadaşlarıyla düşüncelerini, duygularını paylaştıkları ve yöntemlerini başka insanlara da öğretebilmek amacıyla okullar kurdukları, öğrenciler yetiştirdikleri, bu yolla fikirlerinin gelişmesini ve farklı fikirlerin ortaya çıkmasını sağladıkları tespit edilmiştir. Filozofların bir soruya farklı cevaplar vermeleri, onların ait oldukları toplumun temsilcisi olmalarıyla bağlantılı olduğu fikrinden yola çıkarak filozofların düşüncelerinde yetiştikleri çevrenin, aldıkları eğitimin, ait oldukları toplumun yapısının kaçınılmaz etkisinin, onların hayat felsefesini, olaylara bakış açısını etkilediği,

filozofların da yaşadıkları toplumun halk felsefesi çerçevesinde düşünce ürettikleri bulgulanmıştır.

Aklın düşünme ortamlarına, zihniyet biçimi kavramına ulaşmada bütün filozofların kendi toplumlarının halk felsefesi çerçevesinde oluşturdukları fikirlerle yol aldıkları, ozan/baksı geleneğinin temsilcisi olan ozanların ise ait oldukları toplumun halk felsefesini, verdikleri ürünlerde dillendirerek halk felsefesinin devamlılığını sağladıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bu sebeple ozan/baksı geleneğinin temsilcisi olan ozanlar; halk kültürünün, halk felsefesinin, kolektif şuuraltı anonim bilgisinin gelenek taşıyıcısı olarak *halk bilgisi* olarak tanımlanmıştır.

Üçüncü başlığımız: “Yap-takçılık”, “Halk fikirleri” ve “Halk Felsefesi” Bağlamında Halkbilimsel Metaetik Kuram başlığı altında;

Felsefi düşüncenin, güncelleştirilerek bir yaşam pratiği haline getirilmesinin/dönüştürülmesinin doğal sonucu olarak halkbilimsel bakış açısıyla tanımlanan halk fikirlerinin, toplumun yapılaşmasında harç görevi yaptığı, toplum bireylerinin ortak geçmişlerine dair kolektif şuuraltında kayıtlı olan önemli olay/olguların, bunlar hakkındaki düşünceleriyle ulaştığı değerlerin, bu değerlere bağlı olarak ürettiği fikirlerin halk felsefesinin (dünya görüşü) yapılanmasında bağlam oluşturdukları tespit edilmiştir.

Bu bağlamda etik anlayışın da halk felsefesini oluşturan unsurlardan biri olduğu, bir toplumda halk felsefesinin oluşumlarında bağlam görevi üstlendiği, sosyal normlardan bağımsız olarak bir etik anlayışın ortaya çıkması mümkün olmadığı bulgulanmıştır. Halk fikirleri ve halk felsefesinin; sosyal normların bağlamını, sosyal normlar da toplumsal etik anlayışın bağlamını oluşturduğu düşüncemiz *ahlaksal yaşam, sosyal normlar üzerine temellendirilebilir* önermesiyle tanımlanarak felsefe, etik, metaetik ve halkbilimi alanlarını sentezleyen yeni bir kuram olarak ortaya koyduğumuz *Halkbilimsel Metaetik Kuram* ile somutlaştırıldığı, folklor ürünlerinde halk felsefesini çalışmayı mümkün kılan kuramın inceleme yöntemi *Halkbilimsel Temellendirme Metaetikselsel Çözümleme Yöntemi*yle aktif bir şekilde kullanılabilir hale getirildiği ifade edilmiştir.

Dördüncü başlığımız: “Ziya Gökalp’in Halk Felsefesi”, “Hilmi Ziya Ülken’in Türk Tefekkür Geleneği” Bağlamında Türk Halk Felsefesi başlığı altında;

Ziya Gökalp’in, *Türkçülüğün Esaslarında*, felsefeyi; *yüksek felsefe* ve *halk felsefesi* olarak ikiye ayırdığı ve hayatı, dünyayı ve evrenin anlamını sorgulayan derin düşünce biçimini *soyut düşünce* olarak nitelendirerek soyut düşünceyle yapılan felsefeyi *yüksek felsefe* olarak tanımladığı ve gündelik

bilgiye yönelik olan *mit*, *masal*, *efsane*, *destan*, *halk hikâyesi*, *atasözü*, *bilmece*, *gelenek* gibi folklor ürünleriyle ortaya konan düşünce yapısını ise *halk felsefesi* olarak tanımladığı; Hilmi Ziya Ülken ise Türk tefekkür geleneğini *Kolektif tefekkür*, *Şahsi tefekkür* ve *Teknik tefekkür* olarak üç kısma ayırdığı ve bu noktada Gökalp'in *halk felsefesi* olarak isimlendirdiği, gündelik bilgiye yönelik olan *mit*, *masal*, *efsane*, *destan*, *halk hikâyesi*, *atasözü*, *bilmece*, *gelenek* gibi folklor ürünleriyle ortaya konan tefekkür biçimine, Ülken'in *kolektif tefekkür* adını verdiği alıntılanmıştır. Bu bağlamda *Türk halk felsefesi*; Türk kültüründe, kültürün üretilmeye başladığı uzak geçmişten itibaren kolektif olarak ortaya konan folklor ürünleri, bireysel olarak ortaya konan edebi ürünler; toplumun doğaya karşı yaşama savaşı vererek kendini inşa ederken tecrübe ettiği, halk bilgisi çatısı altında çeşitlenen halk hekimliği, halk ekonomisi, halk mimarisi, halk takvimi, halk matematiği, halk mutfağı alanlarında; mitolojik arka plana, tarihi alt yapıya, yaşanılan coğrafyaya bağlı olarak üretilen etik anlayış çerçevesinde, halk fikirleriyle yapılandırılmış dünya görüşü olarak tanımlanmıştır.

Beşinci başlığımız: Ozanlık Geleneği ve Halkhayatı, Halk Felsefesi, başlığı altında;

Teorik felsefe alanında ele alınan farklı konulardaki düşünme faaliyetlerinin, halkbiliminde halk fikirlerinin bir araya gelmesiyle husule gelen halk felsefesi olarak vücut bulduğu, halk felsefesinin toplumun can bulduğu hayat damarlarını ifade ettiği ve filozofların düşüncelerini oluşturdukları zihniyet biçiminin, Türk toplumunda ozanların sazları sözleriyle dillendirdikleri halk felsefesini karşıladığı, bu oluşumunda bağlam görevi üstlenen yapının da halkhayatı olduğu tespit edilmiştir.

Çobanoğlu'nun “kültür çalışmalarında *kitlesel kültür (mass-produced)* ve mekânize olarak üretilen popüler *kültür unsurları (popular culture)* dışında kalan geleneksel kültür unsurlarını *halk kültürü (folk culture)* bütünlüğü içinde ele alarak çalışılan alan” olarak tanımladığı, âşık tarzı kültür geleneğinin ozanlarının içinde doğdukları, onunla yaşadıkları halk felsefesine, zihniyet biçimine bağlam oluşturan bir yapı durumundaki halkhayatının, halkbilimciler tarafından çalışılması gerektiği, bu çalışmaların halk felsefesinin kaynaklarının ve temellerinin ortaya konulması bakımından büyük önem taşıdığı sonucuna ulaşmıştır.

Mevcut bulgulardan hareketle ozan-baksı ve âşık tarzı kültür geleneklerinin ve onun mensubu olan ozanların; bu kategori içinde gerek gelenek taşıyıcılığı gerekse yaratıcılık yönleriyle bir *halk bilgisi* olarak hem

yaşadıkları topluma göre şekillendiklerinin hem de bizzat kendilerinin, yaşadıkları toplumun şekillenmesine katkıda bulduklarının tartışmasız bir gerçek olduğu kanaatine varılmıştır.

Tartışma

Halkbiliminde uzun yıllar metin merkezli çalışmalar yapıp bağlam merkezli çalışmalara geçilmesinin gecikmesi nedeniyle felsefe, etik ve metaetik konularının felsefe ve ilahiyat alanlarının konuları olduğuna dair yanlış bir kanaat mevcuttur. Geliştirmiş olduğumuz Halkbilimsel Metaetik Kuram ile bu alanların da halkbiliminin çalışma alanlarından biri olduğunu ortaya koymuş bulunmaktayız. Bu bağlamda konuyla ilgili yapılacak yeni araştırmalarda *uzak bir yerden dünyaya bakan, ulaşılmaz felsefe* anlayışının bir kenara bırakılıp, Toplum 5.0 Akıllı Toplum Biçimi'ne uygun olarak yeni bir formatla *güncel hayat içinde, bizzat yaşayan felsefe* formunu göz ardı etmesiniz aktif bir felsefe anlayışıyla halk felsefesi ve halkhayatı kapsamında yapılmasını önermekteyiz.

Temeli ozan baksı geleneğinde yatan ve 16. yüzyılda kahvehaneler çevresinde yapılanarak altın çağını yaşayan âşık tarzı kültür geleneğinin günümüzde son bulduğu söylenemez, gelenek devam etmektedir fakat teknolojik yenileşme paralelinde form değiştirmiş, yeni bir şekil almıştır. Geleneğin temsilcilerinin bir kısmını artık internette kendilerine sayfa açan âşıklar olarak görmekte, onları dijitale evrilen âşık taşmalarında, atışmalarında izlemekte ya da türkü barlarda çalıp söyleyen yeni âşık modelleriyle takip etmekteyiz. Evrildiği bu yeni formuyla acaba geleneğimizin sadece formu mu değişmiştir? İçerik olarak uğradığı değişimler nelerdir? Ve en önemlisi de halk felsefesindeki değişim nedir? Bu konuda bir durum tespiti yapılması için öncelikle âşık tarzı kültür geleneği çerçevesinde verilmiş eserlerdeki halk felsefesinin tespitinin yapılması ardından günümüzde geleneğin evrildiği yeni formunda, halk felsefesinin nasıl ve ne yönde değişim gösterdiğinin/göstermediğinin halkhayatı çalışmaları yapılarak ortaya konması gerekmektedir. Bu noktada mercek altına alınması gereken mevzu; halk felsefesidir, halkhayatıdır nitekim felsefesi olmayan bir oluşum sürdürülebilir değildir, devam ettirilemez tıpkı felsefesi anlaşılamayan dinin hurafeye dönüşmesi gibi felsefesi anlaşılamayan ya da felsefesindeki farklılaşma tespit edilemeyen folklor ürünü/olayı da sürdürülemez, yok olur.

Günümüz insanının halk felsefesini ifadelendirebilmek için yeni bir bakış açısıyla günümüz halkhayatına yaklaşan bir folklor anlayışına ihtiyaç vardır. Halkbilimcilerin yeni bir formatla halk felsefesini, halkhayatını incelemeleri, yepyeni bulgularla yollarına devam etmeleri gerekmektedir. Bu

bağlamda alanda yapılacak yeni çalışmalarda; ozanın *hayatı-eserleri-sanatı* üçlemesi etrafında seyrederek Malinovski'nin benzetmesiyle “halkbilimini halksızlaştıran” ve çalışmaları bir antolojiden farksız kılan bu yaklaşımdan, yaşadığımız dijital çağ itibarıyla uzaklaşılması gerektiğinin yanı sıra disiplinlerarasılıkla ortaya konan yeni inceleme biçimleriyle² olgunun açık, gizli, örtük işlevlerinin diğer bir söyleyişle “halkla iç içe olan halkbilimi”nin halk felsefesiyle, halkhayatıyla, etik felsefesiyle çalışılması, günümüz yaşam formuna taşınması gerektiğinin önemle altını çizmek isteriz.

Sonuç

Günümüzde halkbiliminin araştırma alanına giren, teknolojik gelişimle orantılı olarak insan yaşamındaki değişikliklerle ortaya çıkan yeni görüşlerin ve yaşam tarzlarının tamamı, yine halk felsefesinin yapı taşları durumundadır ve halk felsefesinin kapsamında, halkbiliminin inceleme alanı dahilindedir. Halkhayatının ve halk felsefesinin araştırılması, ortaya konması, teknolojik gelişmelerle değişen hayatımızda neyi, nasıl yapılandırabileceğimiz konusunda bizi aydınlatmaktadır. Geleceğimize sahip çıkmanın yolu, geçmişimizi bilmekten geçer. Büyük mütefekkirlerimiz Ziya Gökalp ve Hilmi Ziya Ülken'in son derece önemsedikleri ve Gökalp'in *felsefi Türkçülük* tanımlaması dahilinde *Türk halkındaki millî felsefeyi arayıp meydana çıkarmak, Türk halk felsefesini ortaya koymak* amacıyla Türk gençliğini göreve çağırdığı halk felsefesi mevzunu bir bütün olarak ele almak ve bütün folklor ürünlerinde/olaylarında bu oluşumu incelemek gerekmektedir. Bu ürünlerin en önemlilerinden biri hiç kuşkusuz Türk halk felsefesinin asırlar boyunca aktarımını sağlayan âşık tarzı kültür geleneğidir. Âşık tarzı kültür geleneğinin halk felsefesini; geçmiş yüzyıllarda, obadan obaya; yakın geçmişte, ilden ile, dilden dile; günümüz dijital ortamında, bilgisayar ekranından, cep telefonundan insana aktarımını sağlayan gelenek taşıyıcısı âşıkların, günümüz halkhayatı içinde işlevsel yönleriyle ele alınmaları, incelenmeleri gerekmektedir.

Kaynakça

- Boone, B. (2019). *Etik 101*. (Çev. S. Aktuyun), İstanbul: Say Yayınları.
- Buckingham, W. & Douglas, B. & Hill, C. J. & King, P. & Marelbon, J. & Weeks, M. (2017). *Felsefe kitabı*. İstanbul: Alfa Yayınları.

² Konuyla ilgili örnek bir çalışma olarak bkz. (Çobanoğlu, 2024).

- Çobanoğlu, Ö. (2000). *Âşık tarzı kültür geleneği ve destan türü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö. (2006). Eminönü merkezli âşık edebiyatı. İstanbul: *Eminönü Belediyesi I. Uluslararası Eminönü Sempozyumu* Kültür Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö. (2015). *Halkbilimi kuramları ve araştırma yöntemlerine giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çobanoğlu, S. (2018). *Sözlü edebiyat ve anlatım tutumu*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çobanoğlu, S. (2021a; b). Halkbilimi bağlamında Dede Korkut Hikâyeleri'nin halk felsefesi ve metaetikselsel çözümlemesi. (Doktora Tezi), C. I ve II, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Çobanoğlu, S. (2022a). "Halkbilimsel metaetik kuram ile Kazak Abdal taşlamalarında kültürel ergonomi çerçevesinde etik kodlar." Hacettepe Üniversitesi *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Güz (37), 143- 168.
- Çobanoğlu, S. (2022b, Temmuz 28-29). "Halkbilimsel metaetik kuram ile Kazak Abdal taşlamalarında olumsuz etik eylemlerle çağrıştıran olumlu etik değerlerin çözümlenmesi", Kapadokya Üniversitesi *Ulusal Âşık Sanatı Sempozyumu* Bildiri Özeti Kitapçığı, s. 53-55.
- Çobanoğlu, S. (2023a). "Halkbilimsel metaetik kuram ile âşık tarzı kültür geleneğinde sistematik ve zincirleme molekül etik değerlerin yapısı." *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, C. 16, S. 43, 911-933.
- Çobanoğlu, S. (2023b). Halkbilimsel metaetik kuram ile ozanlık geleneğinin halk felsefesi, *Azerbaycan Dede Korkut Dergisi*, 2023-II, s. 35-48.
- Çobanoğlu, S. (2023c). *Koroğlu'nda atalar kültü bağlamında halk fikirleri ve anlatım türlerinde retorik reformasyon*, Mustafa Arslan Armağanı, Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları, s. 281-305.
- Çobanoğlu, S. (2023d). *Halkbilimi ve metaverse. Yeni dünyaların beşiğinde*. Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları.
- Çobanoğlu, S. (2024). *Halkbilimsel metaetik kuram ile Âşık Veysel poetikasında halk felsefesi ve varoluşçuluk*. Çanakkale: Paradigma Yayınları.
- Dundes, A. (1972). "Folk ideas As Units of Worldview." *Toward New Perspectives in Folklore*. (Ed.Americo Paredes ve R. Bauman), *Austin: The University of Texas Press*, s. 93-103.
- Günay, B. (2009). "Sosyal gen ve yeni modeller". *Bilge Strateji Dergisi*, C.1, S.1, s. 1-28.
- Lévy-Strauss, C. (1994). *Yaban düşünce*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Öner, N. (1995). "Zihniyet farklılıkları ve kültür". *Erdem Dergisi*, C. 1, s. 83-96.

- Öner, N. (2006). “*Felsefi tutum*”, *Felsefe, Eğitim, Sanat: Saffet Bilhan Armağanı*’nda, der: S. Büyükdüvenci, V. Taşdelen, Ankara: Hece Yayınları.
- Taşdelen, V. (2011). “Varoluş felsefesinde varoluşun özden önceliği sorunu”. *Beytul Hikme Uluslararası Felsefe Dergisi*, C. 1, S. 1, s. 30.
- Taşdelen, V. (2013). “Felsefe kültürü ve sözlü geleneğin imkânı.” *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish*, C. 8/12: 1283-1296.
- Ülken, H. Z. (1982). *Türk tefekkürü tarihi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ziya Gökalp. (2007). *Türkçülüğün esasları* (Haz. M. Koç), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Аңдатпа: Философия – білімді, даналықты сую дегенді білдіреді, ал философ – даналықты, білімді жақсы көретін, соған ұмтылатын, жеткісі келетін адамды білдіреді. Теориялық философияда әр түрлі тақырыптағы ой-пікірлер фольклордағы халықтық идеяларға сүйене отырып, уақыт өте келе халықтық философияға айналатын іс-әрекеттер ретінде өмірге келеді. Ойлау арқылы философиялық әрекет нәтижесінде жеткен халық философиясы қоғамның тыныс-тіршілігін білдіреді. Орта Азиялық озан-баксы дәстүріне негізделген және XVI ғасырда кофеханалар төңірегінде құрылған әуен стиліндегі поэзия дәстүрі түрік халық философиясын ұрпақтан-ұрпаққа жеткізетін құрылым, қызмет тізбегі болып табылады. Халықтық философияның қалыптасуында контекст қызметін атқаратын элемент – ақындар өмірге келген, олардың ой-санасының қалыптасуын қамтамасыз ететін халық өмірі. Біз түрік қоғамының халық данышпандары деп анықтайтын озандар ғасырлар бойы осы ұжымдық формацияны сақтап, халық философиясын жаңадан тудырған эпостарымен, әңгімелейтін халық әңгімелерімен, айтатын халық әндерімен білдіріп келеді. Осы уақытқа дейін фольклортануда философиялық мәселелер философияның немесе теологияның шеңберіне жатады деген қате пікір қалыптасқан, алайда философиясыз ешбір формация тұрақты болмайтыны сияқты, философиясыз фольклорлық туынды/оқиға да болмайды. Осы орайда біздің зерттеуіміз фольклор мен философияның тығыз байланысын зерттеуге арналады. Қарастырылып отырған тығыз қарым-қатынасты ашу үшін озан дәстүрі өзінің интеллектуалдық өлшемдерімен қарастырылады және осы тұрғыда философия, фольклорлық өмір және фольклорлық философия элементтері фольклорлық тұрғыдан зерделеу стилі мәдени дәстүрі аясында қарастырылады.

Кілт сөздер: Поэзия, Философия, Халық философиясы, Халық өмірі, Фольклор

(Сажиде ЧОБАНОĞЛУ. ПОЭЗИЯ ДӘСТҮРІНІҢ ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫҚ ӨЛШЕМДЕРІ КОНТЕКСТІНДЕГІ ФИЛОСОФИЯ МЕН ХАЛЫҚ ӨМІРІ, ХАЛЫҚ ФИЛОСОФИЯСЫ, ФОЛЬКЛОР АРАСЫНДАҒЫ БАЙЛАНЫС)

Аннотация: Философия, как стремление к знанию и мудрости, обозначает глубокую любовь к этим концепциям, а философ – это личность, которая активно стремится к их достижению. В теоретической философии идеи развиваются в рамках различных концептуальных систем и со временем перерастают в народную философию, которая базируется на народных идеях и фольклоре. Народная философия, сформированная через философскую деятельность и размышления, отражает жизненную силу общества. Традиция поэзии в стиле менестреля, восходящая к среднеазиатской традиции озаны-бакшы и структурированная вокруг кофейных домов в XVI веке, представляет собой механизм передачи турецкой народной философии от поколения к поколению. Важнейшим контекстом формирования народной философии является народная жизнь, в которой зарождаются озаны и формируется коллективное сознание. Озаны, как народные мудрецы турецкого общества, сохраняли эту коллективную форму на протяжении веков и выражали народную философию через свои эпосы, народные рассказы и песни, которые они создавали и интерпретировали.

До настоящего времени в фольклористике существовало ошибочное представление о том, что философские вопросы относятся исключительно к философии или теологии. Однако ни одна культурная формация не может существовать без философии, и фольклорные явления не могут быть поддержаны без философского контекста. В этом свете наше исследование направлено на изучение тесной связи между фольклором и философией. Для этого будет рассмотрена традиция озанов с интеллектуальной точки зрения, и в этом контексте будут проанализированы элементы философии, народной жизни и народной

OZANLIK GELENEĞİNİN DÜŞÜNSEL BOYUTLARI BAĞLAMINDA FELSEFE VE HALKHAYATI, HALK FELSEFESİ, HALKBİLİMİ İLİŞKİSİ

философии в рамках культурной традиции стиля менестреля с фольклорной перспективы.

Ключевые слова: Озаны, Философия, Фольклор, Народная философия, Народная жизнь

(Сажиде ЧОБАНОĞЛУ. СВЯЗЬ ФИЛОСОФИИ С НАРОДНОЙ ЖИЗНЬЮ, НАРОДНОЙ ФИЛОСОФИЕЙ, ФОЛЬКЛОРОМ В КОНТЕКСТЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫХ ИЗМЕРЕНИЙ ПОЭТИЧЕСКОЙ ТРАДИЦИИ)

Yazar Katkı Oranı (Author Contributions): Sacide Çobanoğlu (%100)

Yazarların Etik Sorumlulukları (Ethical Responsibilities of Authors): Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Çatışması (Conflicts of Interest): Çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

İntihal Denetimi (Plagiarism Checking): Bu çalışma intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir.

UDC 78.08:801.81

DBTBL 18.41.85

